

Péter Róbert

UNIO MYSTICA A SZABADKÖMŰVES TITKOK DRÁMAI KINYILATKOZTATÁSÁBAN?¹

A különféle titkok rejtegetése és kinyilatkoztatása a világ legtöbb valóságának és titkos társaságának alapvető jellemzője. Az alábbiakban a leggyakrabban előadott rituálék egy részét teszem vizsgálat tárgyává, melyek szövegét olyan hírességek is kívülről tudták, mint Washington, Goethe, Liszt és Kossuth. E kiemelkedő gondolkodók mind tagjai voltak az egyik legősibb és legtitkosabb társaságnak, a szabadkőműves testvériségnek. Napjainkban körülbelül hárommillióan öltik magukra a rend különös jelmezeit rendszeresen, hogy aztán ritualisztikus drámajátékok amatőr színészeiként eljátsszák az Érdemes Főmester, az Első és Második Felügyelő és hasonló nevekkal illetett szerepeket. Nem csoda, ha a szabadkőművesség mindig is ámulatba ejtette a legkülönbözőbb tudományágak képviselőit. Mivel egy olyan intézményről van szó, amely számos alapvető dokumentumát elrejtja a külvilág elől, a tudósok, különösen Nagy-Britanniában, általában ellenálltak az értelmezés kihívásának, így a szabadkőműves társaság tanulmányozását jellemzően lelkes, ám esetenként kritikai érzékkel nem rendelkező amatőrök és összeesküvéselmélet-gyártók végezték.

Amióta a szabadkőművesség titkos társaságként létezik, mindig is kíváncsiság és kérdezősködés övezte. Felmerülhet a kérdés, hogy valóban mit is lehet megtudni egy titkos társaságról. Ha valóban titkos az a társaság, akkor a válasz az, hogy szinte semmit. Szerencsénkre egy ilyen óriási tagkörrel rendelkező nemzetközi szervezet esetében szinte elképzelhetetlen, hogy a titoktartás teljes körű legyen. Gyakorlatilag a modern szabadkőművesség 17. századi brit kezdetei óta időről időre kiszivárognak a rendezhez kötődő dokumentumok. 1730-ban Samuel Prichard volt szabadkőműves kiadta a *Masonry Dissected* című munkát, az első olyan, szélesebb körben terjesztett kiadványt, amely a nyilvánosság

1 A fordítás alapjául szolgáló tanulmány: PÉTER RÓBERT, *Unio Mystica in the Dramatic Revelation of Masonic Secrecy? = Now You See It, Now You Don't: Hiding and Revealing In Text And Performance*, szerk. Kathleen E. DUBS, Péter Pázmány Catholic University, Piliscsaba, 2006, 166–178. A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00008 azonosítójú, EU társfinanszírozású projekt támogatta.

elé tárta a szabadkőművesség szertartásait.² Jelen dolgozat ezekre a rituálékra építve igyekszik osztályozni a szabadkőműves titoktartás jellegét.³ Azért használtam itt többes számot, mert a leleplező kiadvány valójában három különböző szertartást tartalmaz, melyek egy-egy fokozatnak felelnek meg a szabadkőműves rituálék hierarchiájában. Hasznosnak látszik először röviden összefoglalni az egyes rituálékat. Az első fokozat (inas) rítusa során a jelöltet a testvériség tagjává avatják, majd az emberek természetes egyenlőségéről és másoktól való függéséről, valamint a polgári és erkölcsi kötelességekről tanul. Amikor továbblép a második fokra (legény), a főszereplő a természet és a tudomány hatásairól és a munka jutalmáról kap tanítást. Majd amikor a harmadik fokozat során a „mester rangra emelkedik”, akkor az elkerülhetetlen halálról, a hűségről és a mások iránti tiszteletéről elmélkedik. Az első két fokozat az erkölcs kérdéskörével foglalkozik. Szimbólumaik, így a derékszög, körző, mérővessző, függőn és kalapács a középkori kőfaragók⁴ munkája során használt szerszámok, melyek morális értelmezését is megkapja a jelölt. Amikor megkérdezik a jelölttől, hogy „Mit tanul valaki azáltal, hogy kőművessé lesz”, azt kell válaszolnia, hogy „titoktartást, erkölcsösséget és összetartozást”.⁵ Összességében tehát a szertartások allegorikus moralitásátékokra emlékeztetnek, amelyek meghatározott erényekre fektetik a hangsúlyt.

A háttér felvázolása után ideje pontosabban körülhatárolni a dolgozat kettős célkitűzését. Egyrészt azonosítani szeretném a szabadkőműves szövegekben említett titkok különböző típusait, különös tekintettel a kezdeti angol szertartásokra. Prichard említett leleplezése lesz az elsődleges forrásom. Véleményem szerint a titkok a kinyilatkoztatás

- 2 Samuel PRICHARD, *Masonry Dissected* (1730) = *The Early Masonic Catechisms*, szerk. Douglas KNOOP – G. P. JONES – Douglas HAMER, Manchester University Press, London, 1963, 157–173.
- 3 A Prichard-féle leleplezés megbízhatóságáról ld. Jan A. M. SNOEK, *On the Creation of Masonic Degrees: A Method and its Fruits = Western Esotericism and the Science of Religions, Selected Papers presented at the 17th Congress of the International Association for the History of Religions, Mexico City 1995*, szerk. A. FAIVRE – W. J. HANEGRAAFF, Peeters, Leuven, 1998, 175–177; Jan A. M. SNOEK, *Printing Masonic Secrets – Oral and Written Transmission of the Masonic Tradition = Alströmersymposiet 2003. Fördragsdokumentation*, szerk. Henrik BOGDAN, Frimureriska Forskningsgruppen i Göteborg, Göteborg, 2003, 46.
- 4 Neville Barker-Cryer szabadkőműves régiséggyűjtő és lelkész megpróbálta rekonstruálni a középkori misztériumjátékok és a szabadkőműves gyakorlat összefüggéseit: Neville BARKER-CRYER, *Drama and Craft*, Ars Quatuor Coromtorum 87. (1974), 74–105. A középkori szabadkőművesség tudományos igényű elemzését ld. David STEVENSON, *The Origins of Freemasonry: Scotland's Century, 1590–1710*, CUP, Cambridge, 1988.
- 5 PRICHARD, *I. m.*, 164.

módja (explicit vagy implicit a szövegben), a befogadásuk típusai, illetve a jelöltre kifejtett hatásuk (kognitív vagy érzelmi) szerint osztályozhatók.⁶ Másrészt az ezoterikus és a filozófiai tudományok keretrendszerében szeretném értelmezni a titkok különböző módozatait. Az előbbit illetően Szőnyi György Endre exaltatitotézisét alkalmazom, míg az utóbbit Karl Rahner katolikus filozófus-teológus ontológiájára és teológiai rendszerére építem.

A szabadkőműves szövegekben megjelenő titkok első típusa a titok köznapi, egyszerű értelmezése, amely az információ szándékos elrejtésére vonatkozik. A Prichard-féle első fokú rituálé egyik szövegrészletével jól illusztrálható ez:

K[érdés]: Mik a Kőműves titkai?

V[álasz]: Jelek, jelképek és sok szó.⁷

Ahogy a rituáléból megtudjuk, az első fokozat jele az, hogy „kinyújtjuk jobb kezünk négy ujját, és kereszteljük azokat a torkunknál”.⁸ Ezzel a nyak elvágását utánozzák. Ebben a megközelítésben tehát a titkok maguk a jelek, jelképek és szavak önnön konkrét, materiális formájukban. Marie Mulvey Roberts szerint „a szabadkőműves jelek episztemológiai vonatkozásait az kapcsolja össze az elrejtésben és revelációban implikált hatalmi dinamikával, hogy a titkos szemantikai jelölőket arra használják, hogy felhívják a kívülállók figyelmét egy olyan titkos hálózat létezésére, amiből ők ki vannak zárva”.⁹

Az első fokozatban a titkos nevek a Bibliából származó Jákin és Boáz¹⁰ (1Kir 7,21), melyek Salamon templomának két oszlopára utalnak. Az Ótestamentumban gyakran előfordulnak oszlopok, és hol a menynek kapuját (Ter 28,18) jelölik, hol pedig bizonyos szövetségek, például a Jákob és Lábán (Ter 31,44–45) között kötött szövetség emlékeként szolgálnak. Ám mielőtt e titkos szavakat felfednék számára, a jelöltnek

6 Tisztában vagyok vele, hogy ez a mesterséges kategorizálás szükségszerűen torzítja a szabadkőműves titkok komplex ontológiáját, mivel a titkok kinyilatkoztatása és elrejtése nem magyarázható meg dichotómiákon keresztül.

7 PRICHARD, *I. m.*, 164. A leggyakrabban használt mai angol szabadkőműves rituálé szinte szóról szóra megőrizték ezt a formulát. *Emulation Lodge of Improvement, Emulation Ritual*, Lewis Masonic, London, 1995, 81.

8 *Uo.*, 164. A rituálé így folytatódik: „K. Hol tartod azokat a titkokat? V. A bal mellkasom alatt. V. Van kulcsod ezekhez a titkokhoz? V. Igen. K. Hol tartod a kulcsot? V. Egy olyan csontdobozban, amely nem záródik, nem nyílik csak elefántcsontból készült kulccsal.” Itt természetesen a nyelv és száj metaforáját láthatjuk, melyek Prichard esetében nem tudták megőrizni a titkokat. Egy megalapozatlan pletyka is terjedt arról, hogy árulásért a rituálé szellemében úgy kellett megfizetnie, hogy kitepték a szívét és a nyelvét.

9 Marie M. ROBERTS, *Masonics, Metaphor and Misogyny: A Discourse of Marginality = Languages and Jargons*, szerk. Peter BURKE – Roy PORTER, Polity, Cambridge, 1998, 140.

10 PRICHARD, *I. m.*, 165.

esküt kell tennie „a mindenható Isten és a tiszteletre méltó gyülekezet előtt”.¹¹

Megőrzöm és elrejttem, és soha fel nem fedem a szabadkőművesek és a szabadkőművesség titkait és rejtélyeit, melyeket előttem ki fognak nyilatkoztatni... Továbbá ígérem és esküszöm, hogy nem írom le, nem nyomtatom ki, nem rajzolólok le, nem készítek belőlük metszetet és karcot, és más módon sem írom le őket... hogy a betű látható karakteren vagy lenyomaton át megjelenjék, és így tiltott módon hozzá lehessen férni... Mindezt fogadom nem kisebb büntetés terhe alatt, mint hogy a gégemet elvágják, kitépják a nyelvemet a szám hajlékából, a szívemet szaggassák ki a bal mellkasom alól, majd a tenger homokjába temessék... testemet hamuvá égessek... hogy semmilyen emlék ne maradjon utánam a szabadkőművesek között. Isten engem úgy segítjen.¹²

Meg kell itt jegyezni, hogy a szabadkőművesek tizennyolcadik századi dalaiból kiderül, hogy a beavatottak gyakran hengegtek ezekkel a titkokkal, persze anélkül, hogy azok jelentését vagy tartalmát bármilyen mértékben felfedték volna.¹³ E hozzáállás kifigurázása több színpadi epilógusban és pamfletben megfigyelhető a fény századában. Ékes példái ennek Prichard záró megjegyzései, melyeket a leleplezett szertartásokhoz fűzött: „Az emberiség körében megjelent csalások közül egy sincs oly nevetséges, mint a szabadkőműves misztérium, melyet az emberek lenyűgözve figyeltek, és különféle értelmezésekkel álltak elő, de ezek a színlelt, üres titkok most (ha nem is a maguk teljességében) napvilágra kerülnek...”¹⁴

Bár az itt említett titkok mind formájuk, mind az elrejtésük és felfedésük működése tekintetében különböznek, kulcsfontosságú egyezések

11 *Uo.*, 161.

12 *Uo.*, 161. Megjegyzendő, hogy az eskü szövege hasonlít a manapság legerterjedtebb angol szabadkőműves rituálé, az Emulation ritual szövegére. Emulation Lodge of Improvement, 80.

13 Így például az inas szabadkőművesek második dala Anderson 1723-as *Alkotmányában*: „The World is in pain / Our Secrets to gain, / And still let them wonder and gaze on; / They ne'er can divine / The Word or the Sign / Of a Free and an Accepted MASON”. „Who can unfold the Royal Art? / Or Sing its Secrets in a Song? / They're safely kept in Mason's HEART, / And to the ancient Lodge belong.” Az idézet az eredeti központozást használja. James ANDERSON, *The Constitutions of Free-Masons. Containing the History, the Charges, Regulations, &c. of that most Ancient and Right Worshipful Fraternity*, Printed by William Hunter, London, 1723, 84.

14 PRICHARD, *I. m.*, 170.

is megfigyelhetők. Megállapítható, hogy mindegyik titok explicit és kognitív jellegű. Explicit alatt azt értem, hogy a titok értelmét egyértelműen megmagyarázzák a rituálé során – a jelöltnek nem kell megküzdenie a jelentésükkel vagy a működésükkel. Emellett kognitív jellegűnek is nevezhetjük őket, mert az az alapjuk, hogy birtokolni kell és meg kell jegyezni egy bizonyos információt, vagy el kell ismételni egy bizonyos fizikai mozgást.

Ilyen első típusú titkokat számos alkalommal nyilvánosságra hoztak nem szabadkőművesek és a testvériség ellenfelei. Az Angol Egyesült Nagypáholy mind a mai napig ezt az egyetlen titoktartási kategóriát, vagyis a felismerést szolgáló hagyományos szavakat és jeleket ismeri el.¹⁵ Nem lehet nem észrevenni, hogy a központi testület önellentmondásba keveredik, amikor azt állítja, hogy a szabadkőműveség nem titkos társaság.¹⁶

Még ha napvilágra is kerülnek, a titkoknak lényegüknél fogva titokban kell maradniuk.¹⁷ Ha egy külső megfigyelő hozzá is fér valahogy a rituálé szövegeihez, a nem beavatott olvasó akkor is csak bizonyos információkat tud a magáévá tenni, de magának a beavatásnak az élményét és a testvériség megtapasztalását nem tudja rekonstruálni, a tényleges jelöltek ugyanis ezt egy szabályos rituálé keretében kapják meg.¹⁸ Ebben a kontextusban az, hogy leírom és dekódolom a szabadkőműves rituálékat, nem számít a szabadkőműves titkok felfedésének – mert a titkok második típusa nem a szavakra és kézfogásokra vonatkozó tényszerű információk birtoklásában, hanem a szabadkőművesek közös tapasztalatában áll, amelyet nem lehet továbbadni, mivel az átadás aktusa során jellegénél fogva átalakul és módosul.¹⁹ Még ha rendelkezésre is

15 United Grand Lodge of England (Angol Egyesült Nagypáholy, a továbbiakban: UGLE), *Your Questions Answered*, UGLE, London, 1999, 1.

16 UGLE, 2. Vö. 19. lábjegyzet.

17 Alexander PIATIGORSKY, *Who's afraid of Freemasons? The Phenomenon of Freemasonry*, Harvill Press, London, 1997, 4. Meg kell jegyezni, hogy ez az egyetlen terjedelmesebb tudományos munka az angolszász világban az angol szabadkőműveség vallásos vonatkozásairól. Köszönettel tartozom Piatigorsky professzornak a kutatási projektem során nyújtott értékes kommentárjaiért.

18 Ennek tökéletes példája a kőműves mester dalának ismétlődő versszaka: „Who can unfold the Royal Art? / Or Sing its Secrets in a Song? / They're safely kept in Mason's HEART, / And to the ancient Lodge belong.” Anderson, 75–78. Vö. Richard TYDEMAN, *That the world may know*, Grand Lodge News, United Grand Lodge of England, 1996, dec. 11., 2. Köszönöm John Hamillnek, a United Grand Lodge of England kommunikációs igazgatójának, hogy rendelkezésemre bocsátotta e hírlevél példányát.

19 Az angol reguláris szabadkőművesekkel ellentétben a legtöbb adogmatikus szabadkőműves az első, materiális titok helyett a titok illetén értelmezéséhez ragaszkodik. Ezzel magyarázható, hogy a kutatók tanulmányozhatják a francia és holland levéltárakban

állnak beszámolók erről a tapasztalatról, azok akkor is nehézkesen tanulmányozhatók, mivel a kifejezés korlátai közé kell szorítani őket. Mind tudjuk, hogy a nyelv soha nem helyettesítheti a tapasztalatot.²⁰ Így még ha egy Prichardhoz hasonló beavatott a testvériség ellenfelévé is válik, ezt a közösségi élményt nem tudja teljes mértékben felfedni, mert az szavakkal kifejezhetetlen, és emiatt a beavatatlank számára felfoghatatlan. Ha így tekintünk a szabadkőműves titkokra, akkor a rituálék előadása és színpadiassága nem választható el a titkosságtól, mert az egyén kizárólag az előadás aktusa során tapasztalhatja meg a titkosság élményét. A szabadkőműves titok ebben az értelemben a páholyon kívül nem bír jelentéssel; ez azt is jelenti, hogy a titok hiánytalan megértése kizárólag a beavatott tagok számára lehetséges. Ebből következik, hogy e második típusú titok implicit és inkább érzelmi jellegű.

Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy ez az élmény egyáltalán nem egyedi. Például a katolikus eucharisztia részletes leírása, bőséges magyarázatokkal együtt nyilvánosan elérhető, vagyis alapvetően exoterikus, de jelentése csak azok számára érthető meg hiánytalanul, akik azt az áldozás során megtapasztalják.²¹ Másodsorban a titoktartás és a színpadiasság elegye szinte minden átmenettel kapcsolatos rituálék és átmeneti rítus alapvető jellemzője.²²

A közösségi szabadkőműves élményéhez pragmatikus társadalmi szempontok is társulnak. A szabadkőműves testvérek a rítus során megígérik, hogy a páholyon kívülieket is segítik. Így a titkok birtoklása és e közösségi élmény megtapasztalása az egyént olyan hatalommal is

található rituálék. Innen nézve John Hamill állítását, hogy „A szabadkőművésesség nem titkos társaság, sem... »titkokkal bíró társaság«, legalábbis ellentmondásosnak kell tekintenünk, hiszen az UGLE szabályzata és gyakorlata értelmében a páholy könyvtárában a nem szabadkőműves kutatók nem tanulmányozhatják a rituálékát és egyéb iratokat. John HAMILL, *The History of English Freemasonry*, Lewis Masonic, 1994, 158. Emellett az UGLE továbbra is azt állítja, hogy a rituálék nem érhetőek el nyomtatásban, ami egyszerűen nem igaz. Bizonyos rituálék megvásárolhatók az UGLE londoni Great Queen utcai főépületével szemben működő szabadkőműves üzletekben. SNOEK, *Printing Masonic Secrets*, 40, 52.

20 DON CUPITT, *Mysticism After Modernity*, Blackwell, Oxford, 1999, 12–29; Michel de CERTEAU, *The Mystic Fable*, University of Chicago Press, Chicago, 1992, 94–100.

21 PIATIGORSKY, I. m., 5.

22 *Uo.*, 299. Vitázni lehet azon, hogy ennek a második típusú szabadkőműves titoknak a központi üzenete vajon a *communitas* élményében áll-e, ahogy azt Victor Turner érti az átmeneti rítusok elemzésénél. Turnernél a beavatási rítusban részt vevő személy a jellegzetes átmeneti rítuson keresztül megtapasztalja a közösség és a szekuláris társadalmi struktúrán belüli és kívüli, alapvető emberi összetartozás élményét. Ő úgy írja le a *communitast*, mint ami nem differenciált, egyenlőségre törekvő, nem racionális és egzisztenciális. Vö. VICTOR TURNER, *The Ritual Process*, Aldine de Gruyter, Hawthorne, NY, 1969.

felruházza, amelyből különféle előnyei származhatnak. Ebben az értelemben a titok bizonyos, szándékosan elrejtett jelek vagy jelképes tartalmak helyett úgy is értelmezhető, mint egyfajta társadalmi hatalom és tekintély.²³

Az alábbiakban az utolsó, legösszetettebb szabadkőműves titok-típust szeretném megvizsgálni, amely az első kettő ötvözeteként is értelmezhető. E típus jellegének és lényegének a megértéséhez ismernünk kell a rituálé általános kontextusát, vagyis a mesterfokozat szertartását, melyen belül megjelenik.²⁴

Jan Snoek értelmezése szerint a mesterfokozat rituáléja a különféle beavatásokra jellemző szokásos mintát követi: „a jelöltet egy olyan hőssel azonosítjuk, akinek isteni természete napvilágra kerül, vagyis a jelöltet magával az istenséggel azonosítjuk. E rituálé csúcspontja és magva a rituális *unio mystica*”.²⁵ Prichard mesterfokozattal kapcsolatos rituáléjában mindez nagyon jól érzékelhető, itt ugyanis megtudjuk a főhősről, hogy ő Hiram Abif. Az ebben a rituáléban előkerülő istenség ugyanakkor nyíltan nevén is van nevezve: ő „a világegyetem nagy építőmestere és tervezője”.²⁶ Így a jelölt Hirammal lesz azonosítva, akiről kiderül isteni mivolta, így ő a világegyetem nagy építőmestere. Ez a második, véleményem szerint implicit azonosítás Hiram és az istenség között további magyarázatra szorul, még ha Prichard idejében a legtöbb szabadkőműves részére alighanem egyértelmű volt is a kapcsolat. Először is, a rituálé során nyíltan kimondják, hogy Hiram volt Salamon király templomának az építője. Másodsor, a Biblia alapján világos, hogy azt a templomot Isten tervezte.²⁷ Ez egyértelműen megmagyarázza, hogyan lesz a templom építőjéből, Hiram Abifből isten.²⁸

23 Vö. H. URBAN, *The Torment of Secrecy: Ethical and Epistemological Problems in the Study of Esoteric Traditions*, History of Religions 37. (1998), 209–248.

24 Ebben a bekezdésben Jan Snoek eredményeire építék, aki az *unio mystica* jelenségét vizsgálta a szabadkőműves rítusokban. Köszönöm Jan Snoeknak, hogy több, a témához kapcsolódó dolgozatát rendelkezésemre bocsátotta. Jan A. M. SNOEK, *The Evolution of the Hiramic Legend from Prichard's Masonry Dissected to the Emulation Ritual, in England and France*, ARIES, 1999 [Symboles et Mythes dans les mouvements initiatiques et esoteriques (XVIIe-XXe siècles): Filiations et emprunts], 59–92; Uő., *Retracing the lost secret of a master mason*, Acta Macionica 4. (1994), 5–53. Ugyanezt a tematikát gondolja tovább Szentpéteri Márton kiváló tanulmánya: SZENTPÉTERI Márton, *Szabadkőműves-templom Nápolyban*, Századvég 16. (2011/61.), 67–68.

25 SNOEK, *On the Creation of Masonic Degrees*, 151.

26 PRICHARD, *I. m.*, 166.

27 Vö. 1 Krón 28,11–13,19.

28 Snoek még egy szemponttal megtámogatja a rituálé ilyen olvasatát. A mesterfokozat rituáléjában az alapkonfliktus az, hogy Hiram három testvére előtt nem fedi fel a titkot, a „mesterszót”. Emiatt a rituálé csúcspontján megölik őt. A történet ezután a keresésével

Ez az istenséggel történő azonosulás (*unio mystica*) a titok harmadik típusa, melynek értelmezése nagyon problémás. Mielőtt továbblépnénk, érdemes felidézni, hogy ez az azonosulás más 18. századi szabadkőműves rítusokban is előfordul. Így például az úgynevezett rózsakeresztes fokozat rituáléja során a jelöltet egyértelműen azonosítják a főszereplővel (Názáreti Jézussal), akiről kiderül, hogy ő maga az istenség (Krisztus). Vagyis *unio mystica* típusú egyesülés történik Krisztussal.²⁹

Mindez persze felveti azt a kérdést, hogy vajon mit akartak ezen allegorikus–didaktikus rituálék szerzői tanítani ezen az egyesülésen keresztül. Erre az alapvető problémára természetesen nem kapunk választ a szertartásokban. Akkor viszont hogyan értelmezhetjük ezt a misztikus egyesülést? Véleményem szerint számos szabadkőműves rituálé végső céljával kapcsolatban ez a legfontosabb kérdés.

Első olvasatban ezek a rituálék azt sugallják, hogy a szabadkőműves szertartások célja az, hogy segítsenek a páholytagoknak erkölcsösebb életet élni. Akkor tehát ezek a szabadkőműves ceremóniák kizárólag arra törekedtek, hogy valamilyen erkölcsi üzenetet véssenek a jelölt szívébe? Vagy inkább az Istennel való természetes és misztikus egyesüléshez vezető, a spirituális alkímiára emlékeztető útként kell tekintenünk rájuk? Valóban ilyen távlatokban mozognak a szabadkőműves rituálék? Az bizonyos, hogy a szabadkőművesség olyan leágazásai, mint a Martinista Rend vagy az Arany Hajnal Hermetikus Rend, közismerten ezt a fajta *unio mysticát* keresték, de figyelembe kell venni, hogy e szabadkőműves irányzatok alapító atyái elszakadtak a hagyományos szabadkőművességtől. Bizonyítékok hiányában nehéz arról nyilatkozni, hogy milyen hatással voltak a rituálék a jelöltekre, így a fenti kérdésekre szinte lehetetlen pontos választ adni. Bár nem találtam olyan dokumentumot, amely kizárná, hogy a jelölt célja a rituálé során az, hogy misztikus unióban egyesüljön az Élet forrásával, több olyan 18. századi beszámoló is létezik, amelyek azt emelik ki, hogy ezek a szertartások mindenekelőtt az alapvető morális tételek átadására törekedtek. Akár azt is mondhatnánk, hogy ebben az esetben a bizonyítékok hiánya egyúttal a hiány bizonyítéka is. Más szóval, ha nincsenek beszámolóink a misztikus egyesülésről, akkor az azt erősíti meg, hogy a szabadkőműves rituálék során valószínűleg nem történt meg a valódi *unio mystica*.

folytatódik, azzal, ahogy megtalálják a testét, illetve ahogy feltámad a halottaiból. Majd a következő dialógussal zárul: „Hol tették el Hiramot? A *Sanctum Sanctorum*ban.” Snoek szerint ez egyértelmű beszéd, mert a *Sanctum Sanctorum*ban nem lehet embereket temetni. SNOEK, *On the Creation of Masonic Degrees*, 151–152.

Mégis tegyük fel egy pillanatra, hogy a rituálékban való részvétellel egyes testvérek végső – tudatos vagy nem tudatos – célja az volt, hogy elérjék a világegyetem nagy építőmesterével való ontologikus egyesülés állapotát. Az alábbiakban a megistenülés ezen unortodox útját és az ehhez kapcsolódó világképet vizsgálom. Ebben a témakörben nagy segítséget jelentenek Szőnyi György Endre művei, mivel ő több munkájában is vizsgálat tárgyává tette azt, hogyan próbálták bizonyos heterodox elmék, így például a kabbalisták és a mágusok elérni az *unio mysticát*, melyet ő az *exaltatio* terminussal ír le.³⁰

Szőnyi szerint az *exaltatio* a megistenülés (deifikáció) olyan különleges programját írja le, amelynek során az isteni képességekkel felruházott ember bizonyos technológiák, köztük a mágia segítségével megpróbál a természetfölötti szférákba emelkedni. Ehhez az adeptusnak hermetikus vagy okkult tudással kell rendelkeznie, vagyis olyan titkos tudással, amely csupán a különösen érzékeny kiválasztottak kiváltsága. A deifikáció ilyen megközelítése természetesen magában hordozza az univerzum és az ember alapvetően dualista természetéről vallott elképzelést, értve ezalatt azt, hogy az istenséggel való egyesülés kereséséhez és a meghasadt dualista létezés elveszett egységének a visszaállításához az embernek el kell hagynia a testét és a létezés nagy láncolatán belül elfoglalt helyét. Korlátlan hatalmú, a hübrisz és az önhittség átjárta adeptusokról van szó, akik Isten szinte egyenrangú partnereinek tekintik magukat. Az *exaltatio* tehát egy olyan állapotváltozást ír le, amely szöges ellentétben áll az alázattal. Ilyen keretek között a lélek felemelkedése nem az isteni kegyelemnek köszönhetően, hanem az emberi kiválóságért kapott jutalomként következhet be. Nem tűnik túl elrugaszkodott feltételezésnek az, hogy az *unio mysticára* törekvő szabadkőműveseket hasonló megfontolások vezették.

Mielőtt szembesítenénk az *exaltatio* tanát Rahner deifikációfogalmával, először hasonlítsuk össze a szabadkőműves rituálékban potenciálisan kifejezett *unio mysticát* a keresztény misztikusok tapasztalatával.³¹ Dióhéjban azt lehetne mondani, hogy minden egyistenhívő vallás

30 Vö. például György E. SZŐNYI, *Magical Exaltation Through Powerful Signs. The Ideology and Iconography of John Dee's Occultism*, State University of New York Press, New York, 2004; György E. SZŐNYI, *Gli Angeli di John Dee*, Tre Editori, Roma, 2004; György E. SZŐNYI, „*Exaltatio*” és *batalom*. *Keresztény mágia és okkult szimbolizmus egy angol mágus műveiben*, JATEPress, Szeged, 1998. Köszönöm Szőnyi Györgynek, hogy dolgozatomban készítésekor megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátotta az első könyv kéziratát.

31 Az *unio mysticával* kapcsolatos álláspontomra hatással voltak Louis Dupré kapcsolódó munkái.

törekszik valamiféle egyesülésre Istennel. A hétköznapi ember számára ez az egyesülés egyfajta spirituális vagy erkölcsi ideálként jelenik meg. A misztikusok számára azonban a valóság mindaddig beteljesületlen marad, amíg nem egyesül újra annak Forrásával. A keresztény *unio mystica* egy olyan kivételes, a tudatosságon kívül eső vallásos tapasztalatot vagy létállapotot jelöl, amelyet a misztikusok gyakran „spirituális házasságként” írnak le. Mivel lehetetlen megállapítani, hogy ez a végső egyesülés kognitív vagy érzelmi természetű-e, ez a megkülönböztetés elveszti értelmét. Ha kognitív vagy érzelmi jellegűként próbáljuk meg leírni, akkor egy alapvetően egyesült és egyesítő tudatot megosztottként és ellentétekre épülőként írunk le. Véleményem szerint, bár az *unio mystica* implicit módon előkerül a Prichard-féle rituáléban, a brit szabadkőművesek aligha tapasztalhatták meg ezt az egyesülési extázist, mivel a 18. századi szabadkőművesek közösségi rituáléi nem szolgáltattak megfelelő kereteket a valódi misztikus egyesülés elérésére. A szabadkőműves szertartások rögzített szövege és előadása nem teszi lehetővé, hogy a jelölt közvetlen transzcendentális élményben részesüljön, mivel az európai zsidó-keresztény környezetben – márpedig a szabadkőművesség világnézete egyértelműen ebben gyökerezik – az ilyen élmény természeténél fogva magánjellegű és individualisztikus.³² Hiram Abif segítségével a szabadkőművesek azonosíthatták ugyan magukat Jehova vagy Krisztus isteni természetével, de az allegorikus szertartás során a Szent Másikkal aligha egyesülhettek. Ezért is állítom azt, hogy a szabadkőműves titkok harmadik típusa inkább kognitív, mint érzelmi jellegű, mert az istenivel való egyesülést megtapasztalhatták ugyan a résztvevők, de azt aligha élték meg az Isten jelenlétéhez történő ontológiai visszatérésként. Ez az érv megerősíti azt a korábbi állítást, miszerint az *unio mysticáról* valló személyes beszámolók hiánya azt bizonyítja, hogy ez a misztikus unió nem valósult meg a 18. századi brit páholyokban.

Dolgozatom utolsó részében összevetem az *exaltatio* és a titok rahneri és okkult értelmezését. A félreértések elkerülése és az áttekinthetőség érdekében először ismertetem mindkét szemléletet.³³

Ami a létezés természetét illeti, az *exaltatio* gyakorlói egy megosztott, dualisztikus világegyetemről beszéltek. Rahner szerint a transz-

32 *The Varieties of Religious Experience* (1902) című munkájában William James bemutatta, hogy a misztikus élmény szándékoltan egyedi.

33 Vö. Karl RAHNER, *Geist in Welt*, Kosel, München, 1957; Karl RAHNER, *Hörer des Wortes*, Herder, Freiburg, 1971; Karl RAHNER, *Foundations of Christian Faith*, Seabury, New York, 1978.

condens és az immanens közötti polaritás téves. Isten immanenciájának és transzcendenciájának dilemmáját úgy kell feloldani, hogy közben egyiket sem kell feláldozni a másikért. Megfigyelhető, hogy a keresztény misztika *unio mystica*-konceptiója szintén az Isten és a teremtmény közötti különbséget számolja fel. A misztikus egyesülési élményben Isten semmivel nem áll ellentétben, mivel az ő isteni lénye minden dolgot magába foglal. A keresztény misztikusok számára a transzcendencia már nem a véges tagadásában áll. Ehelyett Isten úgy jelenik meg, mint a véges végső dimenziója, mint a hozzáférhetőn belüli hozzáférhetetlen.

A világon belüli lélekként értett, egyszerre transzcendens és immanens emberi lényt Rahner úgy jellemzi, hogy az a „szent misztérium lénye”. Az emberek természetüktől fogva nyitottak ennek a csendes, végtelen és szavakkal ki nem fejezhető misztériumnak az állandó önkéntelen megnyilatkozására.

Transzcendentális tapasztalat: Rahner úgy gondolja, hogy a hétköznapi emberi létezés nem érthető meg, ha nem a „Sein” transzcendentális misztériumának fényében értelmezzük. Számára a szubjektivitás emberi tapasztalata és a hétköznapi empirikus tapasztalat egyaránt egy transzcendentális horizont irányába mutat, amely nélkül végső soron egyik sem értelmezhető. Ez a transzcendentális tapasztalat mindig tematizálatlan és metaempirikus abban az értelemben, hogy mindig a hétköznapi empirikus tapasztalat hátterében marad.

Rahner szerint az emberek minden kérdésfeltevással és gondolkodással túlhaladnak önmagukon, amivel kimutatják, hogy részei a természeti világnak, miközben a Létezés titokzatos horizontja felé is tekintenek. Amellett érvel, hogy az emberek képesek eljutni önmagukon és saját véges világukon túlra, a remény és a szeretet végtelen horizontjára. Emiatt az emberek rendelkeznek azzal az egyedi képességgel, hogy felismerjék a létezésük transzcendens összetevőjét. Így az emberben mindig található egy implicit, nem tematikus és nem reflektív latens tudás Istenről, és a transzcendentális reflexió feladata az, hogy ezt felismerje.

Így az *unio mystica* misztikus tapasztalata és Rahner transzcendentális tapasztalata között az a különbség, hogy az utóbbi mindig köznapi tapasztalat, függetlenül attól, hogy tudatában vagyunk annak vagy sem. A transzcendentális tapasztalat se nem kognitív, se nem érzelmi jellegű. Ritkán jár együtt eksztatikus vallási élménnyel, így nem kell hozzá olyan különleges tudatállapot, amely nem kompatibilis a hétköz-

napi lelkiállapottal. Bizonyos értelemben valaki előzetesen, a szeretet és a megbocsátás feltétel nélküli és személyes aktusán keresztül akár napról napra megízlelheti a transzcendentális élmény „tartalmát”,³⁴ míg a mágusok és bizonyos ezoterikus rendek tagjai a hétköznapi tapasztalatokon kívül keresték az exaltatiót. Így például saját beszámolója alapján a reneszánsz polihisztor, John Dee volt Ádám és Énok óta az első ember, aki angyalok segítségével sikeresen rekonstruálta és elsajátította az ősi nyelvet – ahogy ő nevezte, a *lingua adamiacát* –, hogy ezen keresztül térhessen vissza a transzcendentális valósághoz. Bár első ránézésre Rahner titokértelmezése komplikáltnak tűnhet, központi mondanivalója sokkal egyszerűbb, mint a titok bármely más fogalmáé.

Visio beatifica és *exaltatio*. Az alkímiai *exaltatio* megfelelője Rahner teológiájában a *visio beatifica*. Mindkettőnek a megistenülés az alapja, de azt eltérő módon értelmezik. Rahnernél a kegyelem által felemelt emberi lény ontologikusan a *visio beatifica* felé orientálódik, ami az (önmagát meghaladó) emberi létezés betetőzése. Ez, hogy az ember részeseül az Isten lényegéből, a Szent Misztérium adománya. Ám Isten még ebben a közvetlen kapcsolatban is felfoghatatlan marad. Viszont, ahogy láttuk, a lélek okkult felemelkedését az isteni kegyelem helyett bizonyos technikák (köztük a mágia) segítik elő.

Végül a titok Rahner-féle értelmezésének az összefoglalásával ki szeretném emelni a titok szabadkőműves és rahneri megközelítései közötti különbségeket. Az eredeti német cikkben Rahner a „titok” (*Geheimnis*) szót használja, nem pedig az angol fordításban alkalmazott „misztérium” (*mystery*) szót.³⁵ Mivel az angol fordításokból fogok idézni, ezért az ott található terminológiát követem, és a titok és a misztérium szót egymással felcserélhetően használom.

Rahner az egy központi misztérium és a misztériumok pluralitásának a lehetőségét vizsgálja. Kijelenti, hogy csak egy központi misztériumról beszélhetünk, és ezáltal kritizálja az elemi dogmatikát, mert

34 Karl RAHNER, *Schriften zur Theologie*, Benziger, Zürich, 1954–1984, Vol. IX, 169. Természetesen a tapasztalat Newton és Kant által meghatározott értelmében nem tudunk explicit tapasztalatot szerezni Istenről. Ha lenne ilyen tapasztalatunk, senki nem tagadná Isten létezését. Bizonyos értelemben azonban megtapasztalhatjuk Istent, amennyire a háttérben megbúvó transzcendentális tapasztalat azt implicit módon lehetővé teszi. Ez a világtól különböző, személyes és feltétel nélküli valósággal azonosítható, mivel a valóságot a maga teljességében a transzcendentális tapasztalatban éljük meg. Vö. WEISSMAHR Béla, *Isten léte és mivolta*, Szeged, 1998, 25–30.

35 Karl RAHNER, *Über den Begriff des Geheimnisses in der katholischen Theologie* = Uő., *Schriften zur Theologie*, Zürich, Benziger, 1954–1984, Vol. IV, 51–99.

ez a tévesen értelmezett titkok pluralitásáról beszél.³⁶ Rahner számára egy állítás nem lehet titok, ha az adott állítás fogalmai nem kompatibilisek a saját tartalmukkal. Rahner szerint a teológiának nem úgy kell tekintenie önmagára, mint „olyan tudományra, amely fokozatosan fejlesztí önmagát, és a megkülönböztetéseket rendszerszerűen, az utolsó részletekig felvázolja”. Ellenkezőleg, úgy kell rá tekinteni, mint „egy olyan emberi tevékenység, amelyben az ember, még a tudatos gondolkodás szintjén is, összekapcsolja élete számos valóságát, tapasztalatát és eszméit azzal a szavakban kifejezhetetlen és homályos titokkal, amelyet Istennek nevezünk”.³⁷

Rahner ezt követően kialakítja ennek a központi titoknak a filozófiai bázisát, amelyet három pontban lehet összefoglalni.

A végső titok átadása kizárólag a kegyelem útján történhet meg, ezért olyan alany kell hozzá, aki a kegyelem révén megistenült.

A szent titok csak a szubjektív transzcendentális tapasztalatban fedí fel önmagát, a kategorikus, empirikus tapasztalatban soha. Még ha e szent titok fel is fedí magát véges emberi lények előtt, jellegének köszönhetően akkor is megőrzi titkosságát, hiszen soha nem definiálható és objektíválható. A szabadkőműves titkok első típusa, az információk elrejtése azonban a felfedést követően többé már nem marad titok. Amikor az ezoterikus irányzatok követői arról beszélnek, hogy szeretnék közvetlenül megtapasztalni Istent, akkor úgy tűnik, hogy egy objektíválható empirikus tapasztalatra számítanak.

Az emberek mindig és mindenhol táplálkoznak az állandó Szent Misztériumból, még akkor is, ha ennek nincsenek tudatában.

Rahner szerint:

Folyamatosan a szent misztériumból tartjuk fent magunkat, ott és akkor is, ahol és amikor ennek nem vagyunk tudatában. A tudat[unk] világossága e misztérium felfoghatatlanságából származik.

36 A 18. századi angol deisták voltak az elsők, akik élesen kritizálták a misztérium olyan teológiai értelmezését, amely szerint „amit nem értünk, azt imádni kell”, de a keresztény teológusok csak a legutóbbi két században kezdték el komolyan venni az Isten ilyen hiánykeltő felfogására vonatkozó kritikákat. John TOLAND, *Christianity not Mysteriorum* (1696) = Peter GAY, *Deism: An Anthology*, Van Nostrand, New York, 1968, 54, 71.

37 Van annak némi alapja, ismeri el Rahner, ha a teológiát egy olyan modellre vonatkoztatjuk, mely „egy logikusan fejlődő rendszer, melyben egyre finomabb megkülönböztetések vázolhatók fel”. Talán ez volt, bizonyos mértékig, Aquinói Tamás ideálja, talán már majdnem kétezer éves ez a modell. Mostanában azonban, Rahner véleménye szerint, a végét járja. Fergus KERR, *Immortal Longings: Version of Transcending Humanity*, SPCK, London, 1997, 184.

Azért tudjuk szabadon uralni a dolgokat, mert rajtunk uralkodik a Szent, akin azonban senki nem uralkodik.³⁸

E Szent Misztérium ontológiai bázisának a kialakítása során Rahner amellet érvel, hogy maguk a keresztény misztériumok csak ezen ősi titok származékainak tekinthetők. Így a központi titok három alapvető keresztény titokban tükröződik, melyek: a Szentháromság misztériuma, az *unio hypostatica* és a *visio beatifica*. Az egyes misztériumok és az egy végső titok közötti kapcsolat vizsgálatára jelen keretek között nincs lehetőség.

Zárásképpen remélem, hogy a korábbiaknál tágabb kontextusban sikerült tisztáznom a szabadkőműves titkok különböző típusait. Talán sikerült bemutatni, hogy a szövegekben és szertartásokban történő elrejtés és felfedés az olyan alapvető emberi vágyakhoz is kapcsolódhat, mint amilyen az *unio mystica*. Jelen dolgozat eredményei inkább tarthatnak számot a teológia és a vallástörténet tanulmányozóinak az érdeklődésére, különösen ha figyelembe vesszük, hogy azok az egyházak, amelyek az utóbbi háromszáz évben elítélték a szabadkőművesességet, nem igazán vették a fáradságot, hogy megvizsgálják a szabadkőműves rituálékat. Ezt tökéletesen példázza az a tény, hogy három disszertációt leszámítva (melyek közül az egyiket afrikaans nyelven írták)³⁹ soha nem írtak még doktori disszertációt a szabadkőművesesség vallási vonatkozásairól, pedig a modern világ számos királya, püspöke, elnöke és tudósa borult le a világegyetem nagy építőmesterének az oltára előtt, és igyekezett elsajátítani e királyi művészetet.

Maczelka Csaba fordítása

³⁸ *Uo.*

³⁹ 38 ProQuest Digital Dissertations Database, access at Florida State University, Tallahassee, FL 2005. március 4. Az adatbázis a bölcsészettudományok és a társadalomtudományok területén írt doktori disszertációk és mesteri dolgozatok hivatkozásait és absztraktjait tartalmazza a világ több mint ezer akkreditált főiskolájáról és egyeteméről. 1861-től gyűjti az adatokat, az absztraktok 1980-tól lehetnek fel. Az adatbázis szerint hetven disszertáció és szakdolgozat (amelyek majdnem hatvan százalékát 1990 után nyújtották be) között mindössze három olyan kiadatlan disszertáció található, amely közvetlenül az egyház és a szabadkőművesesség viszonyát vizsgálja. Az említett munkák adatai: Don C. MARKHAM, *Freemasonry and the Churches*, kiadatlan disszertáció (Dmin), Colgate Rochester Divinity School/Bexley Hall/Crozer Theological Seminary, 1982; Theunis Frederik Jacobus DREYER, *Freemasonry as a Group in, Next to and Against the Church* (afrikaans nyelven), kiadatlan disszertáció (Dd), University of Pretoria (South Africa), 1983; Sister M. Crescentia THORNTON, *The Church and Freemasonry in Brazil, 1827–1875: A Study in Regalism*, The Catholic University of America, 1948.